

SOCIAL AND BEHAVIORAL SCIENCES

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.8.2.15>

NEOLUDDYZM JAKO BARIERA DLA ROZWOJU SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO NA UKRAINIE

Romana Myshok

*aspirantka Katedry Socjologii i Pracy Socjalnej Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska”
(Lwów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0003-2150-0920

Larysa Klymanska

*doktor nauk politycznych, profesor,
profesor Katedry Socjologii i Pracy Socjalnej
Uniwersytetu Narodowego „Politechnika Lwowska” (Lwów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-3693-7503

Adnotacja. Artykuł poświęcono analizie „neoluddyzmu” jako zjawiska społecznego, cech jego typologii. W procesie przeglądu dostępnej literatury naukowej ujawniono, że neoluddyzm charakteryzuje się cechami odnoszącymi się do cech współczesnych kontrkultur. Zwraca się uwagę na odróżnienie neoluddyzmu od innych praktyk kontrkulturowych: antyglobalizmu, antykonsumeryzmu i pesymizmu internetowego. Przedstawiono porównanie luddyzmu – historycznie pierwszej formy ruchu antytechnologicznego i neoluddyzmu. W ramach artykułu rozważano odmiany neoluddyzmu: ekonomiczny, romantyczno-pastoralny, duchowo-ideologiczny i anarchiczny. Na podstawie tych gatunków ustalono i opisano dwa poziomy praktyk neoluddystycznych – poznawczych i czynnościowych, a także przedstawiono uogólnioną charakterystykę przyczyn pojawienia się praktyk neoluddystycznych we współczesnym społeczeństwie. Okazało się, że brak empirycznej i teoretycznej podstawy neoluddystycznych praktyk obywateli ukraińskich nie oznacza braku problemu negatywnego wpływu takiej kontrkultury na kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie.

Słowa kluczowe: neoluddyzm, kontrkultura, technologie informacyjno-komunikacyjne, społeczeństwo obywatelskie, edukacja cyfrowa, zachowania internetowe.

NEO-LUDDISM AS A BARRIER FOR THE DEVELOPMENT OF CIVIL SOCIETY IN UKRAINE

Romana Myshok

*Postgraduate Student at the Department of Sociology and Social Work
Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-2150-0920

e-mail: romana.r.myshok@lpnu.ua

Larysa Klymanska

*Doctor of Political Science, Professor,
Professor at the Department of Sociology and Social Work
Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-3693-7503

e-mail: larysa.d.klymanska@lpnu.ua

Abstract. The article is devoted to the analysis of «Neo-Luddism» as a social phenomenon and features of its typology. In the process of viewing existing scientific literature, it has been found that Neo-Luddism is characterized by signs that relate to the features of modern countercultures. The attention is paid to the separation of Neo-Luddism from other countercultural practices: anti-globalism, anti-consumerism and Internet pessimism. Comparison of Luddism as a historically first form of antitechnological movement and Neo-Luddism has been made. In this article, economic, romantic-pastoral, spiritual-ideological and anarchic varieties of Neo-Luddism were considered. On the basis of these species, two levels of Neo-Luddism has been established and described – cognitive level and active level as well as a generalized description of the causes of Neo-Luddism practices in modern society. It has been found that the absence

of an empirical and theoretical base on Neo-Luddism practices of Ukrainian citizens does not mean the lack of a negative impact of such a counterculture on the formation of civil society in Ukraine.

Key words: Neo-Luddism, counterculture, information and communication technologies, civil society, digital education, Internet behavior.

НЕОЛУДДИЗМ ЯК БАР'ЄР ДЛЯ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Романа Мишок

аспірантка кафедри соціології та соціальної роботи

Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-2150-0920

e-mail: romana.r.myshok@lpnu.ua

Лариса Климанська

доктор політичних наук, професор,

професор кафедри соціології та соціальної роботи

Національного університету «Львівська політехніка» (Львів, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-3693-7503

e-mail: larysa.d.klymanska@lpnu.ua

Анотація. Статтю присвячено аналізу неолуддизму як соціального явища, особливостей його типології. У процесі перегляду наявної наукової літератури виявлено, що неолуддизму властиві ознаки, які відносяться до особливостей сучасних контркультур. Приділяється увага розмежуванню неолуддизму від інших контркультурних практик: антиглобалізму, антиконсюмеризму та Інтернет-песимізму. Подано порівняння луддизму – історично першої форми антитехнологічного руху та неолуддизму. У рамках статті розглянуто різновиди неолуддизму: економічний, романтично-пасторальний, духовно-ідеологічний та анархічний. На основі вказаних видів встановлено та описано два рівні неолуддистських практик: когнітивний та діяльнісний, а також подано узагальнену характеристику причин появи неолуддистських практик у сучасному суспільстві. З'ясовано, що відсутність емпіричної та теоретичної бази щодо неолуддистських практик українських громадян не означає відсутність проблеми негативного впливу такої контркультури на формування громадянського суспільства в Україні.

Ключові слова: неолуддизм, контркультура, інформаційно-комунікативні технології, громадянське суспільство, цифрова освіта, Інтернет-поведінка.

Вступ. Формування громадянського суспільства є довготривалим процесом, що включає у себе безліч чинників, які не лише повинні стимулювати його розвиток, а й допомагати стабільному функціонуванню. Одним із таких чинників є наявність у країні достатнього інформаційно-технологічного розвитку, який, своєю чергою, залежить від безлічі інших моментів. У цьому контексті об'єктивно важливою є фізична доступність громадянам сучасних ІКТ, проте, з нашої точки зору, не менш важливим є наявність громадянської культури. Культура громадянина формується від народження через навчання та виховання, у тому числі й за допомогою громадянської освіти; її можна вважати необхідним компонентом у процесі розвитку громадянського суспільства. Частиною громадянської освіти є освоєння цифрової компетентності, у рамках якої здобуваються знання та вміння користуватися електронними інструментами, які б допомагали реалізовувати основні практики громадянина. Ситуацію в Україні в розрізі цих чинників можна охарактеризувати як проблемну. Йдеться, перш за все, про актуальний для України так званий «цифровий розрив», а також низький рівень громадянської освіченості, що, своєю чергою, можна вважати наслідком нерозвинутості громадянської освіти. Позитивним у цьому плані є те, що в Україні регулювання таких проблем хоча і достатньо повільно, проте все ж здійснюється. Поза увагою фахівців залишається, на нашу думку, достатньо вагомий соціальний феномен неолуддизму, який в Україні є малодослідженим і на теоретичному, і на емпіричному рівнях. З одного боку, у сучасному світі, у тому числі і в Україні, відбувається нарощення аудиторії Інтернет-користувачів, а з іншого – фіксується явище усвідомленої відмови від інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ). Тому така ситуація потребує аналізу та емпіричного дослідження. Технологічний прогрес та його наслідки, які знаходять своє втілення у маніпулюванні свідомістю, порушенні приватності, інформаційній війні та багатьох інших негативних явищах, сприяють поширеності повної відмови від сучасних «Інтернет-зручностей» або принаймні мінімальному застосуванню інноваційних технологій, тобто різних практик неолуддизму. Отже, актуальною є необхідність з'ясувати сутність неолуддизму як соціального явища і зрозуміти, як воно може відігравати роль у формуванні громадянського суспільства загалом, зокрема в Україні.

Основна частина. Зародження та розвиток технологій – наслідок еволюціонування суспільства. За словами відомого дослідника комунікацій М. Маклюєна (Marshall McLuhan), технології стали продовженням людського тіла для задоволення бажання людини посилити свої можливості (самоампутація). При цьому

М. Маклюен підкреслював, що такого роду «апгрейд» має два боки медалі: з одного боку, несе у собі бажання нових відкриттів, прагнення до покращення, а з іншого – неспроможність відмовитися від уже отриманих оновлень (Маклюен, 2003).

Подальші довготривалі кардинальні зміни суспільства й технологій, цифрова революція та поява ще більших можливостей призвели не лише до спрощення життя людини, а й до утворення на основі цього нового типу культури – глобальної. Теоретик постмодернізму Ж. Бодріяр (Jean Baudrillard), досліджуючи роль засобів масової комунікації у творенні культурних законів постіндустріального суспільства, говорячи про формування цієї нової культури, називає її носія «людиною віртуальною». Французький соціолог, висвітлюючи практики «людини віртуальної», акцентує увагу на її технологічній залежності: людині не потрібно рахувати – за неї це робить калькулятор, дистанційний пульт робить непотрібними «зайві» рухи, автоматична перевірка орфографії та виправлення граматичних помилок у сучасних текстових редакторах позбавляє людину від зайвої розумової діяльності, GPS-навігація фактично робить непотрібним уміння орієнтуватися на місцевості, мобільні телефони, Інтернет узагалі звели нанівець безпосереднє спілкування. Ці технології поступово, але ефективно оточили людину своєю «турботою», без якої індивіду, який нещодавно про таке навіть і не здогадувався, усе важче обійтися. У результаті Ж. Бодріяр робить висновок: довірити свій інтелект машині означає звільнитися від всяких претензій на знання (Бодріяр, 2000).

Існування культури, основою якої є технологічна залежність, протягом певного періоду часу призвело до появи цілого покоління людини віртуальної, яке зараз у науковій та публіцистичній літературі прийнято називати «міленіалами» (покоління, що народилося між 1982 та 1994 рр., якому властива глибока зануреність у світ цифрових технологій). Уже з другої половини 90-х років минулого століття спостерігається зародження ще більш залежних від технологій людей – покоління Z.

Динамічність розвитку технологій та їх глибоке занурення в усі сфери життєдіяльності людини диференціювали погляди вчених щодо використання інновацій та їхнього впливу на майбутнє суспільства. Російський дослідник В. Ємелін виділяє три групи напрямів усвідомлення сучасної взаємодії по лінії «людина – технологія»:

1. Трансгуманізм.
2. Гармонійні стосунки людини та технології.
3. Неолуддизм.

Трансгуманізм – це новий підхід до розуміння майбутнього, який базується на тому, що людина в сучасному її вигляді не є кінцем еволюції, а лише початком. Прихильники такого підходу вбачають у сучасних технологіях панацею для вирішення всіх проблем і виступають за максимальне втілення технологій у життя людини.

Другий підхід, який позначено як «Гармонійні стосунки людини та технології», характеризується тим, що технології трактуються двоюко: це не можна оцінити однозначно як добре або як погане. У цьому напрямі здійснюється спроба «мирного» співіснування людини і техніки, у процесі якого вдається уникнути серйозних глобальних наслідків.

Перші два підходи у цілому відтворюють ідеї, притаманні глобальній культурі. Третій підхід – неолуддизм загалом трактується як контркультура «машиноборців», противників сучасних технологій, особливо інформаційно-комунікативних (Ємелін, 2013: 66).

За аналогією визріває також питання ролі соціальних наук в умовах інформаційного суспільства. Як зазначає російський соціолог Д. Бразевич, існує три підходи до розуміння перспектив вивчення соціальними науками змін у суспільстві, зумовлених технологічним прогресом. По-перше, це інформаційний критичизм, у рамках якого науковці вважають, що соціальні теорії мають розвиватися так само стрімко, як і зміни у самому суспільстві. По-друге, це консервативні соціальні теорії, які ще називають неолуддистськими. Їх прихильники вважають, що стрімкий характер змін у суспільстві провокує появу катаклізмів, конфліктів та криз, тому потрібно знизити темпи соціальних трансформацій. Збереження культури минулого та вивчення досвіду минулих поколінь – ось основна мета соціальних наук. Третій підхід описує роль соціальної теорії як механізму запобігання соціальній напрузі у суспільстві у зв'язку з його трансформаціями (Бразевич, 2013: 81–83).

Зважаючи на актуальність питання, **метою статті є** на основі аналізу наявної наукової літератури дати визначення неолуддизму як соціального явища, з'ясувати причини його появи в суспільстві, охарактеризувати відомі його види та практики, а також визначити роль цього явища в процесі формування громадянського суспільства в Україні.

Матеріал і методи досліджень. У рамках статті використовуються загальнонаукові методи: аналізу, синтезу, порівняння, вторинного аналізу. Застосування методів аналізу та синтезу відбувалося під час визначення сутності та структури соціального феномену неолуддизму, особливостей його типології. Здійснено порівняння різних підходів до трактування понять «неолуддизм». В основі викладу матеріалу та формування теоретичних висновків роботи лежить метод дедукції. За допомогою методу аналізу документів відбулося детальне ознайомлення з працями науковців, які займалися вивченням неолуддизму. Методом вторинного аналізу даних опрацьовано та узагальнено актуальні емпіричні дослідження із зазначеної проблеми.

Результати та їх обговорення. Дослідженням неолуддизму займається достатньо вузьке коло як соціологів, так і вчених у інших сферах. До таких можемо віднести соціолога Антоніо Л. Маріна (Antonio Lucas Marin), А. Тієрера (A. Thierer), уже згаданих В. Ємеліна, Д. Бразевича тощо. У своїх роботах ці дослідники

лише побічно торкаються теми такого нового суспільного явища. Конкретним вивченням неолуддизму займаються польські науковці М. Вензель (Michał Wenzel) та М. Крищук (Maciej D. Kryszczuk), які у статті *Neo-Luddism: contemporary work and beyond* (2017) дали достатньо широку характеристику цього явища, а також американський учений С. Джонс (Steven E. Jones), котрий займається вивченням неолуддизму як суспільного руху, акцентуючи увагу на його передісторії – луддизмі (Jones, 2006). Дослідження неолуддизму з погляду його впливу на процеси формування та розвитку громадянського суспільства залишилося поза увагою науковців.

Неолуддизм (Neo-Luddism) називають реінкарнацією луддизму, поява якого датується 1811 р. у зв'язку з повстанням англійських робочих на текстильних фабриках проти технологізації виробничого процесу. Більшість із цих працівників, які протягом багатьох років удосконалювали своє ремесло, побоювалася, що некваліфіковані оператори машин відберуть у них робочі місця. Повстанці називали себе луддитами, посилячись на міфічну особу Неда Лудда (Ned Ludd), першого «машиноборця». Англійські луддисти, керуючись прикладом цього опозиціонера, який, за чутками, розбив текстильний апарат, почали масово руйнувати нові технології на фабриках. Подекуди діяльність луддитів не обмежувалася руйнацією техніки, були й людські жертви. Такого роду протести поширювалися у багатьох британських містах. Зважаючи на це, британський уряд ужив заходів задля припинення безпорядків, тому активна діяльність британських луддитів припинилася у 1813 р. Зрозуміло, що основної цілі – знищення машинного виробництва – луддисти не досягли, а лише ненадовго затримали індустріалізацію в декількох окремих місцях (Luddism, 2021). Однак можна стверджувати, що поява та існування такого руху в історії суспільства стали підґрунтям для росту оновленого відповідно до сучасних реалій явища – неолуддизму.

Щоб якнайкраще зрозуміти сутність неолуддизму, розглянемо кілька його наукових визначень. Іспанський соціолог Antonio Lucas Marín визначає неолуддизм як «один з останніх критичних поглядів на нові технології, пов'язаний із можливим витісненням людини з роботи» (Lucas Marín, 2013). Таке визначення подано в дусі класичного луддизму. Однак не варто ототожнювати неолуддизм із луддизмом початку ХІХ ст. передусім через те, що на відміну від своїх попередників неолуддисти не займаються руйнацією технологій. Прогрес пішов далеко вперед, тому існують інші види «протидії машинам», наприклад відмова від висвітлення у ЗМІ, обмежене користування технікою чи цілковита відмова від неї. Ще однією відмінністю є те, що неолуддизм, як зазначає згаданий раніше В. Ємелін, не є чітко організованим суспільним рухом з єдиними цілями, а являє скоріше песимістичні настрої, негативні позиції щодо активного використання технологій.

Польські науковці М. Вензель (Michał Wenzel) та М. Крищук (Maciej D. Kryszczuk) використовують термін «неолуддизм» для опису з погляду різних ідеологій негативного ставлення до науково-технічних досягнень людини (включаючи досягнення в раціоналізації виробничих процесів та розподілу капіталу), до спеціалізованого розподілу праці та автоматизації виробництва, до робототехніки та штучного інтелекту. Польські науковці вважають, що неолуддизм варто розглядати в контексті різних відносин у нових глобалізованих культурних умовах. Варто зауважити, що дослідники акцентують увагу на різниці між термінами «неолуддизм» та «антиглобалізм». Пояснюють вони це тим, що антиглобалізм позначає негативне ставлення до культурної та економічної глобалізації, але не ставить під сумнів користь технологічного прогресу (Wenzel & Kryszczuk, 2017).

Окрім антиглобалізму, неолуддизм часто ототожнюють із такими поняттями як «антиспоживацтво» («антиконсьюмеризм») та «Інтернет-песимізм». З огляду на це, слід внести певну категоріальну ясність та розмежувати ці поняття.

Антиконсьюмеризм розуміється як протидія, опозиція або стійкість до культури чи способу життя, що пропагує придбання та використання споживчих товарів. Антиконсьюмеристи виступають проти надмірного споживання, скорочуючи свої споживчі практики або замінюючи необхідні товари альтернативними. Наприклад, це може бути дауншифтинг, тобто добровільна довгострокова зміна стилю повсякденного життя, пов'язана з істотним зниженням доходів і споживання, чи фругалізм – традиційний спосіб життя, заснований на системі цінностей, де стриманість у споживанні призводить до досягнення більш економного і раціонального використання благ (наприклад, збільшення терміну їх служби) (Гудзенко, Новикова, 2016: 137).

Неолуддизм тісно пов'язаний з антиконсьюмеризмом. Його, по суті, можна вважати однією з антиспоживацьких практик, проте такою, яка стосується виключно технологій. Основною відмінністю, на нашу думку, є те, що в деяких загострених випадках/формах неолуддизму у людей проявляється глибока ненависть саме до техніки.

Щодо Інтернет-песимізму, то тут із самої назви зрозуміло, що такий напрям пов'язаний більшою мірою з глобальною мережею. Сучасний неолуддизм також переважно побудований на негативістських установах щодо надативного використання Інтернету. В Інтернет-песимізмі існують дві школи: Інтернет-скептицизм (її прихильники не вірять у надзвичайну розвиненість технологій), Інтернет-перспективізм (Інтернет у сучасному його вигляді є найкращим, а в неправильних руках у майбутньому стане інструментом всебічного впливу на людину) (Thierer, 2010). Отже, на відміну від неолуддитів Інтернет-песимісти не відмовляються від ІКТ, а просто дискутують щодо їхнього майбутнього.

Отже, у нашому розумінні **неолуддизм** – це чітко сформовані негативні погляди/ставлення/орієнтації людини щодо технологій, підкріплені певними етичними, моральними або філософськими принципами. У зв'язку із цим у людини формується новий тип цінностей, відмінний від загальноприйнятих сучасних орієнтирів глобальної культури, що призводить до різноманітних форм протидії технологіям. Варто також

зробити акцент на тому, що особливій увазі неолуддисти надають саме протидії найновішим досягненням – інформаційно-комунікативним технологіям. Можемо помітити, що в такому визначенні присутні риси, властиві контркультурі: відмінний тип цінностей, опозиція до загальноприйнятої культури, яка реалізується за допомогою різних форм.

Повертаючись до ідей М. Вензеля та М. Крищука, важливо охарактеризувати запропоновані дослідниками види неолуддизму, в яких наявний великий спектр варіантів «протидії машинам». Варто зауважити, що під протидією розуміємо як активні дії, так і усвідомлене утримання від користування технологіями. У змістовну основу типології вчені вкладали різні соціально-економічні орієнтації та культурні прояви прихильників неолуддистських практик.

Науковці описують чотири типи неолуддизму: економічний (Economic), романтично-пасторальний (Romantic-pastoral), духовно-ідеологічний (Spiritual-ideological) та анархічний (Anarchic) (Wenzel & Kryszczuk, 2017).

Економічний неолуддизм характеризується тим, що його прихильники виступають за поступову відмову від капіталізму та за повернення до соціальної ринкової економіки. При цьому варто відмовитися від деяких форм сучасних технологій, оскільки, як і луддити, неолуддити цього типу вважають, що машини витісняють людську працю, що в майбутньому може призвести до найму лише вузької групи інженерів, програмістів та окремих осіб із найвищим рівнем творчості, які, власне, і створюватимуть «людинозамінників».

Романтично-пасторальний (Romantic-pastoral) тип неолуддизму пов'язаний із про-екологічними рухами. Такий тип неолуддизму найбільше дотичний до антиконсьюмеризму, оскільки його прихильники вороже налаштовані до будь-якої форми масового виробництва. Основними особливостями екологічного неолуддизму є: мода на екологічні продукти, вегетаріанство, натуралізм. «Повернення до природи», на думку таких неолуддитів, поліпшує психічний та фізичний стан людини. Очевидно, що тут не може йтися про використання продуктів науково-технічного прогресу. Бажаючи цілковитої відстороненості від технологій, деякі люди переселяються у сільську місцевість, створюють комуні і незалежні від зовнішнього світу поселення. Неурядовою організацією Foundation for Intentional Community станом на 2021 р. по всьому світі зафіксовано 481 таку екоспільноту (Foundation for Intentional Community, 2021).

Основними характеристиками **духовно-ідеологічного (Spiritual-ideological) неолуддизму** є, в першу чергу, увага до нематеріального, до певних морально-етичних кодексів. Велике значення у цьому типі неолуддизму має релігія. Часто представниками цього підходу є науковці, які закликають рефлексувати щодо сучасного стану речей, підходити критично до того, що створюється, обдумувати, чи взагалі потрібно ще щось винаходити. Власне, йдеться саме про прихильників консервативних соціальних теорій, які згадувалися раніше.

У результаті – поява в контексті цього типу неолуддизму ідеї про обмеження подальшого капіталістичного розвитку. Водночас пропагується колективізм, засуджується індивідуалізм, який підкріплюється економічним прагматизмом. Говорячи про соціально-економічну орієнтацію прихильників такого типу неолуддизму, то для них є характерне таке явище, як ком'юнітаризм. Основна ідея ком'юнітаризму полягає у створенні мікроспільноти типу громади, яку не підтримує й не контролює держава, вона існує як самодостатня і самоорганізована агрегація індивідів. У рамках цього типу неолуддизму варто говорити про ком'юнітаризм із релігійним підґрунтям. Яскравими представниками релігійного ком'юнітаризму, на нашу думку, є аміші – менонітська течія анабаптистичного походження. Значна частина сучасних амішів (понад 200 тис) живе у США і Канаді. На теренах України (райони Івано-Франківська, Чернівецької, Тернопільщини та поселення у Черкасах) також можна помітити малочисельні поселення так званих «хустинників» – українських амішів, релігія, культура та побут яких схожий до західного прототипу. Особливими рисами такої меншини є строге дотримання Священного Писання та практикування старого традиційного способу життя (цілковита залученість громади у сільське господарство, домашня освіта, багатодітність сімей тощо). Основна їх частина відмовляється від будь-яких технічних засобів, що можуть пов'язувати їх із зовнішнім світом: електрики, водопроводу, центрального опалювання, телефону та ін. Найбільш негативне ставлення амішів до електрики, тому що вона, на їхню думку, приносить спокуси, які передаються через телевізор чи комп'ютер. Окрім цього, особливого значення аміші надають одному з положень Священного Писання, в якому проповідується відокремлення Церкви від держави. Тому аміші відрікаються від будь-яких зв'язків із державою (Омельяничук, 2017). Хоча аміші фактично не є частиною антитехнологічного руху, проте очевидно, що їм властиві деякі неолуддистські якості.

Останній тип неолуддизму в типології М. Вензеля та М. Крищука – анархічний (Anarchic) відзначається найбільшою схожістю з класичним луддизмом, але на відміну від своїх попередників прихильники анархічного типу неолуддизму використовують тактику саботажу, радикально (іноді жорстко) протидіють сучасному порядку за допомогою запропонованих техносферою інструментів. Для таких анархістів властива сильна емоційна неприязнь (від боязні до ненависті) до різних технологічних новинок. М. Вензель та М. Кришук зараховують сюди такі рухи, як анархопримітивісти (anarchoprimitivists), «виживальники» (preppers), представники кіберпанк-контркультури (cyberpunk counterculture), технологічні лібертаріанці (technological libertarians), хакери (hackers), і крекери (crackers). Анархопримітивісти виступають за деіндустріалізацію, оскільки вважають, що технології сильно розшаровують суспільство. «Виживальники» – це люди, котрі вважають, що на людство чекає апокаліпсис, спричинений саме технологіями. Для того щоб у майбутньому уникнути такого жахливого кінця, «виживальники» будують бомбосховища та запасуються

там продуктами на довге проживання. Найбільше представників такого виду неолуддизму фіксується у США. Кіберпанк-контркультура об'єднує людей, які вважають, що людська культура занепадає на тлі технологічного прогресу. Технологічні лібертаріанці борються за незалежність людини від технологій. Крекери та хакери – комп'ютерні зламувачі, до яких, у контексті цього типу неолуддизму, відносимо людей, які за допомогою програмних інструментів поширюють анархію в суспільстві.

Яскравим прикладом анархічного неолуддита є Теодор Качинський (Theodore Kaczynski), відомий як Унабомбер, якого взагалі можна вважати не стільки анархічним неолуддитом, скільки терористом. Його радикальні дії, підкріплені думкою про те, що технології шкодять суспільству, призвели до багатьох смертей мирних людей. Незважаючи на явні антигуманні дії Унабомбера, у нього є велика кількість прихильників, які поділяють його погляди, але, на щастя, не застосовують таких самих методів.

Спираючись на наведену класифікацію типів неолуддизму, можна сформулювати основні його причини:

1) **психологічні причини** – технології негативно впливають на психологічний та фізичний стан людини (перенапруження, ігрові залежності, інші проблеми зі здоров'ям). Достатньо важливим чинником для стимулювання в людини неолуддистських практик служить наявність великої кількості стресогенних чинників за активного використання технологій, особливо ІКТ, у повсякденному житті;

2) **економічні причини** – об'єктивним наслідком цифрової революції є те, що доступність технологій необов'язково призведе до розвитку економіки, сприятливої для повсюдного прояву людської творчості та інноваційності, навпаки, частково завдяки потужному мережевому ефекту, що притаманний природі Інтернету, утверджується уклад «переможцеві належить усе», відбувається скорочення кількості робочих місць, пандемія піратства. Окрім автоматизації виробничого процесу, сьогодні активно обговорюється перелік професій, які з розвитком сучасних технологій у майбутньому можуть просто не знадобитися. Справді, зараз на стадії розробок (а в деяких випадках і на стадії втілення) знаходяться безпілотні авто- та авіатехніка, уже існують роботи, які спроможні замінити обслуговуючий персонал чи продавців, віртуальне навчання, яким би воно не було зараз, також свідчить про загрозу професії вчителя тощо;

3) **деструктивні наслідки для довкілля**, що приносить надактивне та всебічне використання технологій, формують **екологічні причини неолуддизму**;

4) **релігійні причини**. Через релігійні переконання людина може відмовитися від використання різного роду технологій, як от згадані аміші;

5) **політичні причини**. Велика кількість маніпуляцій, політичної реклами, передвиборчих технологій, інформація про те, що уряд за допомогою ІКТ отримує особисті дані про громадян, можуть спричинити появу в них певних неолуддистських практик;

6) виникнення в активних користувачів проблем із взаємодією, труднощів соціалізації, поява девіантної поведінки тощо утворюють **соціокультурні причини** відмови від сучасних ІКТ. Показовим у цьому разі є досвід американської журналістки та науковця С. Мосхарт, яка, помітивши негаразди у сімейних взаємовідносинах, вирішила здійснити експеримент – заборонити використання ІКТ у своїй сім'ї. Про історію свого експерименту авторка розповіла у книзі «Зима нашого від'єднання» (The Winter of Our Disconnect). У результаті експерименту, який тривав півроку, члени сім'ї зблизилися, почали більше проводити часу один з одним. Замість того щоб витратити час за комп'ютером чи гаджетами, вони почали більшу увагу приділяти своїм хобі (грати на музичному інструменті, кувари, читати) (Maushart, 2011). По-друге, неолуддистські практики можуть спричинити незадоволеність тими нормами і стандартами, які поширює за допомогою ІКТ сучасна культурна глобалізація: деідентифікація особистості; уніфікація цінностей, зростання впливу масової культури; насадження чужої для багатьох культурної ідеології; породження внутрішніх конфліктів та диференціації між різними соціальними та культурними утвореннями тощо; усунення розмаїття культур, створення культури одного зразка тощо.

Узагальнюючи все викладене вище, можемо визначити певні форми неолуддистських практик, розділивши їх по двох рівнях: когнітивний та діяльнісний. Когнітивний рівень неолуддистських практик – це рівень, на якому на основі існуючих уявлень у людини з'являються певні неолуддистські настрої, наприклад негативне ставлення до технологій. Зрозуміло, що когнітивний рівень слугує установленням на діяльнісний, на якому вже спостерігається певна поведінка особи. Для прикладу, це може бути відмова від користування соціальними мережами, залучення до спільнот екологічної чи релігійної спрямованості, бойкоту, диверсії, мітинги, створення організацій тощо. У контексті діяльнісного рівня варто згадати проведення у 2000 р. Другого конгресу луддитів (перший відбувся на початку XIX ст.) у Нью-Йорку. Така подія збрала понад 350 людей із 29 держав. Метою зібрання було визначення курсу, за яким повинні рухатися неолуддисти, урахувавши при цьому уроки повстань луддитів. У результаті на конгресі були затверджені (хоча не одностайно) ненасильницькі методи протидії технологіям у таких формах: створювати культуру утримання від непотрібного використання технологій чи цілковита відмова від технологій, повернення до традиційного способу життя, натуралізм тощо (Spólny, 2000). Останнє, що потрібно згадати в контексті діяльнісного рівня, це те, що екстремальною формою цього рівня можна вважати практики анархічних неолуддитів.

Україна не залишається осторонь зазначених тенденцій. Спочатку варто відзначити, що неолуддистські практики радикального типу в Україні не зафіксовані. Іншої форми неолуддизму – соціальних рухів, протестів, пов'язаних конкретно з ідеєю ненависті до ІКТ, теж не спостерігається. Проте дотичним до цього можна вважати протести у 2016 р. українських таксистів проти використання мобільного сервісу замовлення таксі

Uber, які певною мірою можна віднести до прояву економічного неолуддизму. Тобто на діяльнісному рівні неолуддистські практики зводяться до поодиноких ненасильницьких мирних дій.

Якщо розглядати можливі причини неолуддистських практик українців, що безпосередньо є бар'єром у формуванні громадянського суспільства, то вважаємо, що серед основних будуть політичні, соціокультурні та релігійні (аміші) причини. В Україні поки що відсутня емпірична база, яка б дала змогу зробити надійні висновки щодо неолуддистських практик українських громадян та причин для їх здійснення. Однак, оперуючи наявними дослідженнями щодо відкритості Інтернету в Україні, використання громадянами інструментів електронної демократії тощо, можна сформулювати певні аргументовані гіпотези.

Політичні причини пояснюються передусім значною недовірою до влади в країні. За результатами опитування авторитетної української соціологічної організації «Центр Разумкова» станом на березень 2021 р. рівень недовіри до основних державних інституцій (Верховної Ради, уряду, чиновників, судочинної системи, антикорупційних органів, політичних партій) суттєво перевищує рівень довіри, і такі тенденції зберігаються уже достатньо тривалий час (Центр Разумкова, 2021).

Із кожним роком Україна все більше розвиває цифрову інфраструктуру, на що вказує підвищення в рейтингу Світового індексу електронного урядування, де вона посідає 69-ту позицію (United Nations, 2020). Але, з іншого боку, за даними неурядової організації Freedom House, у рейтингу Інтернет-свободи Україна у 2020 р. відноситься до частково вільних, отримавши 61 бал із можливих 100. Свобода Інтернету в методології дослідження визначається за допомогою трьох основних категорій: 1) перешкоди для доступу (показник в Україні – 19 балів із 25 можливих); 2) обмеження контенту (21 із 35); 3) порушення прав користувачів (21 із 40). Саме з останнім показником в Україні найбільші проблеми (Freedom House, 2020).

В Україні актуальними залишаються цензура в Інтернеті, практики переслідування владними структурами користувачів за поширення чуток в Інтернеті, відслідковування діяльності Інтернет-журналістів, кібератаки, мішенями яких є державні і недержавні структури. Під час пандемії COVID-19 ці проблеми ще більше загострилися. Окрім цього, усе це стає відомим громадськості через ЗМІ, тим самим зменшуючи і без того низький рівень довіри до соціальних інституцій. Так, наприклад, весною 2020 р. у ЗМІ, особливо в Інтернеті, поширювалася інформація про можливий витік інформації користувачів додатку «Дія». Незважаючи на те що відповідальна урядова структура заперечувала факт витіку, інформаційний привід уже існував та міг впливати на громадян із низьким рівнем цифрової освіченості. Дослідження цифрових навичок українців, здійснене Програмою EGAP (E-Governance for Accountability and Participation Program) спільно з Міністерством цифрової трансформації, показало, що 53,5% володіють такими навичками на рівні нижче середнього (E-Democracy, 2021).

Коли й якщо звичайному користувачеві складно визначити маніпуляції, відрізнити фейк від правди, а зусібіч ЗМІ транслюють повідомлення про те, що в Інтернеті за громадянами постійно стежать, усе це може спричинити певні неолуддистські настрої, пов'язані з небажанням здійснювати саме соціально-політичну Інтернет-поведінку, яка безпосередньо впливає на формування та розвиток громадянського суспільства. Наприклад, страх того, що індивідуальні дані, внесені в систему будь-якого інструменту електронної демократії (е-петиції, «Дія» тощо), будуть використовуватися урядом не на благо самого користувача, часто відлякує багато громадян від здійснення активної Інтернет-поведінки. Негативні впливи неолуддистських практик ще більше проявляються в умовах пандемії та карантину, коли онлайн-діяльність стає єдиним можливим безпечним способом здійснення громадянської активності.

Для інституціоналізації громадянського суспільства в Україні необхідно, аби в громадян країни були закладені основні компоненти громадянської культури, серед яких важливою є й культура використання інформаційно-комунікативних технологій, що включає у себе цифрову освіченість, медіаграмотність, Інтернет-гігієну.

Висновки. Надзвичайна поширеність, різноманітність та багатофункціональність сучасних технологій перетворили їх використання заради задоволення потреб на цілу культуру. У ході існування такої культури виникають різні за своєю сферою негативні наслідки, що і спричиняють появу опозиційних рухів та контр-культур. Неолуддизм є втіленням сучасної антитехнологічної контркультури. Основними рисами цієї контркультури є:

- негативне ставлення до технологій та НТП у цілому;
- опозиція до сучасних стандартів поведінки, які полягають у всебічному використанні технологій від найпростіших до наскладніших дій;
- поява чітких тенденцій до зміни суспільних практик;
- різноманітність практик та форм протидії технологіям на різних рівнях і з різних причин.

Неолуддизм у найсучаснішому його вигляді проявляється більшою мірою у негативному ставленні до технологій, без послідовних дій. Такі тенденції з'являються у зв'язку з тим, що технології перетворилися на невід'ємну частину життя суспільства, і людині, яка свідомо розуміє всі наслідки, все важче протидіяти глобальній культурі.

Проблема неолуддизму в Україні не стоїть у ряду важливих соціальних питань, оскільки є практично не дослідженою. Проте, на нашу думку, усвідомлена відмова від використання ІКТ або відмова від окремих їх можливостей, зокрема інструментів електронної демократії, певної сукупності людей уповільнює трансформаційні процеси суспільства. Це негативно впливає на українське суспільство у цілому, оскільки, зважаючи на динамічність інформаційних процесів, Україна просто не встигає за стрімким темпом змін у світі, що

призводить до трансформування систем неорганічним шляхом, а це не завжди відповідає реальним запитам суспільства.

Список використаних джерел:

1. E-Democracy. E-Governance for Accountability and Participation Program 2015-2023. Retrieved April 16, 2021. URL: <https://egap.in.ua/en/component/e-democracy/>.
2. Luddism. Encyclopedia of Modern Europe: Europe 1789–1914: Encyclopedia of the Age of Industry and Empire. Retrieved April 16, 2021. URL: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/luddism>.
3. Foundation for Intentional Community. Intentional Community Directory. 2021. URL: <https://www.ic.org/directory/ecovillages/>.
4. Freedom House. Freedom on the net 2020. URL: <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-net/2020#A>.
5. Jones S. Against technology: from the Luddites to Neo-Luddism. Great Britain: Routledge Taylor & Francis Group. 2006. 277 p.
6. Lucas Marín, Antonio. *Sociology of Organizations*, Madrid. 2013. 392 p.
7. Maushart S. Excerpt from The Winter Of Our Disconnect. *LiNQ (Literature in North Queensland)* Vol. 38 № 1(2011): Generations. P. 163–174. URL: <https://journals.jcu.edu.au/linq/article/view/3145/3098>.
8. Spólny J. Drugi kongres luddystów: deklaracja ideowa. *ZB nr 5(150)/2000, 1-15.3.2000*. URL: <http://zb.eco.pl/zb/150/luddyzm.htm#>.
9. Thierer, Adam. *The Next Digital Decade: Essays about the Internet's Future*, Washington: TechFreedom. 2010. 575 p.
10. United Nations. United Nations E-government Survey 2020. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf).
11. Wenzel, Michał and Maciej D. Kryszczuk. *Neo-Luddism: Contemporary work and beyond*, *Przegląd Socjologiczny*, LXVI. 4: 2017. P. 45–65. DOI: 10.26485/PS/2017/66.4/3.
12. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. Москва, 2000.
13. Бразевич Д.С. К вопросу о роли социальных наук в условиях информационного общества. *Вестник Балтийской педагогической академии*. 2013. Вып. 110. С. 80–84.
14. Гудзенко О.З., Новикова Д.М. Ретритизм як тенденція до відтворення антиконсьюмеристських практик. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія «Соціологія»*. 2016. №. 3. С. 135–141. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.30.90296>.
15. Емелин В.А. Киборгизация и инвалидизация технологически расширенного человека. *Национальный психологический журнал*. 2013. № 1(9). С. 62–70. DOI: 2079-6617/2013.0108.
16. Маклюэн, Маршал. Понимание медиа: внешние расширения человека, Москва, 2003.
17. Омелянчук О. Ультрасы-реформаторы. Как живут украинские амиши. *Фокус*. URL: https://focus.ua/ukraine/384310_27.
18. Центр Разумкова. Оцінка ситуації в країні, довіра до інститутів суспільства та політиків, електоральні орієнтації громадян (березень 2021 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-institutiv-suspilstva-ta-politikiv-elektoralni-oriantatsii-gromadian-berezen-2021r>.

References:

1. «E-Democracy». E-Governance for Accountability and Participation Program 2015-2023. Retrieved April 16, 2021 from <https://egap.in.ua/en/component/e-democracy/>
2. «Luddism». Encyclopedia of Modern Europe: Europe 1789-1914: Encyclopedia of the Age of Industry and Empire. Retrieved April 16, 2021 from Encyclopedia.com: <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/luddism>
3. Foundation for Intentional Community (2021) Intentional Community Directory. <https://www.ic.org/directory/ecovillages/>
4. Freedom House. (2020) Freedom on the net 2020 <https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-net/2020#A>
5. Jones, Steven E. (2006). Against technology: from the Luddites to Neo-Luddism. Great Britain: Routledge Taylor & Francis Group. 277 p.
6. Lucas Marín, Antonio. (2013) *Sociology of Organizations*, Madrid. 392 p.
7. Maushart, S. (2011) Excerpt from The Winter Of. Our Disconnect. *LiNQ (Literature in North Queensland)* Vol. 38 No. 1 (2011): Generations. pp 163-174 <https://journals.jcu.edu.au/linq/article/view/3145/3098>
8. Spólny, J. (2000) Drugi kongres luddystów: deklaracja ideowa [Second Luddite Congress: An Ideological Declaration]. *ZB nr 5(150)/2000, 1-15.3.2000* <http://zb.eco.pl/zb/150/luddyzm.htm#> [in Polish].
9. Thierer, A. (2010) *The Next Digital Decade: Essays about the Internet's Future*, Washington: TechFreedom. 575 p.
10. United Nations. (2020) United Nations E-government Survey [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf)
11. Wenzel, M. and Kryszczuk M. (2017). *Neo-Luddism: Contemporary work and beyond*, *Przegląd Socjologiczny*, LXVI. 4: 45-65 DOI: 10.26485/PS/2017/66.4/3
12. Baudrillard, J. 2000. Prozhrachnost' zla [Transparency of Evil]. Moscow [in Russian].
13. Brazevych, D. S. (2013) K voprosu o roly sotsyalnykh nauk v uslovyakh informatsyonnoho obshchestva [To the question of the role of social sciences in the information society.]. *Vestnyk Baltyskoi pedahohycheskoi akademyy*. Issue 110. pp. 80-84 [in Russian].
14. Hudzenko, O. Z & Novikova D.N. (2016) Retrytyzm yak tendentsiya do vidtvorennia antykonsumeryst-s'kykh praktyk [Retrytyzm how to play trend antykonsumerystskykh practices]. *Visnyk Natsional'noho universytetu*

- «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Sotsiologiya, 3: pp. 135-141. DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.30.90296> [in Ukrainian].
15. Yemelin, V. A. (2013). Kiborgizatsiya i invalidizatsiya tekhnologicheskii rasshirenogo cheloveka [Cyborgization and disability of technologically extended human]. *Natsional'nyy psikhologicheskii zhurnal*, 1(9): 62–70. DOI: 2079-6617/2013.0108 [in Russian].
 16. McLuhan, M. 2003. Ponimanie media: vneshnie rasshireniya cheloveka [Understanding Media: The Extension of Man]. Moscow [in Russian].
 17. Omelianchuk, O. (2017, Noiabr 2017), Ultras-reformatory. Kak zhyvut ukraynyskye amyshy. [Ultras-reformers. How do Ukrainian Amish live] Fokus. https://focus.ua/ukraine/384310_27 [in Russian].
 18. Tsentrazumkova. (2021) Otsinka sytuatsii v kraini, dovira do instytutiv suspilstva ta politykiv, elektoralni oriientsatsii hromadian (berezen 2021r.) [Assessment of the situation in the country, trust in the institutions of society and politicians, electoral orientations of citizens (March 2021)] <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriientsatsii-gromadian-berezen-2021r> [in Ukrainian].